

969

" E S C R I T S   S O B R E   R W A N D A "

MALLART, Lluís

PRESENTACIÓ

Aquests escrits no són un estudi sistemàtic sobre el tractament fet pels mitjans d'informació del cas de Rwanda com es mereixeria aquesta serie de "Papers d'Antropologia", i com podrien esperar-ho els seus lectors.

Són unes breus notes gairabé personals escrites mogut per la simple necessitat d'escriure després d'haver contemplat certes imatges televisades i llegit alguns retalls de premsa, els què em queien a les mans, dedicats a Rwanda.

No puc amagar-ho: aquestes notes són el fruit d'una sensibilitat a flor de pell per l'Àfrica, una mica com aquella que expressa el conegut slogan antiraciste: "*Ne touches pas à mon pote*". Una sensibilitat, però, que amb l'escriptura intento raonar.

Durant aquests darrers mesos s'han dit i escrit moltes coses sobre Rwanda.

S'han dit coses ben dites, que, sense cap dubte, han convidat al lector a la reflexió.

Cal dir-ho. I cal agrair-ho.

En citaré alguns: Jaume Lorés (Avui, 19-4), Gascón (Avui,), Fises (Avui,), Fernando Bellano Gonzalo (El Pais, 14-4-94), Manuel Cstells (El Pais, 1-6-94) ...

Però també s'han escrit coses que no tan sols com a antropòleg africanista sinò com a simple ciutadà m'han costat de païr.

Escric la presentació d'aquests escrits a finals de setembre.

Rwanda ja ha deixat de ser noticia.

Ja no sabem res més d'aquells camps de refugiats, ni del còlera, ni dels hutu, ni dels tutsi...

Ara, en els diaris només podem trobar-hi els anuncis de les organitzacions humanitàries recordant-nos que encara necessiten la col.laboració de la societat civil.

Aquests dies, en canvi, els mitjans d'informació ens parlen molt d'una certa campanya anticatalanista.

És un qüestió greu.

Sé que és un problema diferent. Tots els problemes en són.

De totes maneres penso que hi ha alguna analogia.

En un bon nombre de casos, el tractament que ha rebut l'Àfrica a propòsit del cas de Rwanda ha sigut simplement desqualificador.

Els africans ho haurien pres com un insult.

Els judicis injustement desqualificadors vinguts de fora ens fan mal i ens revolten.

Si acceptem que els africans són sers humans com nosaltres no podem oblidar que, davant la desqualificació, poden tenir les mateixes reaccions que nosaltres.

És per a recordar-ho que he acceptat la suggerència de difondre aquestes notes.

Amb el seu silenci, els innumbrables pobles d'aquest continent oblidat ens reclamen que deixem de contemplar-los com les deixalles de la Humanitat.

Lluís Mallart i Guimerà

I. COMPLANTA PER RWANDA

"L'Àfrica mor" (1) - ens diuen els diaris.

L'Àfrica no pot morir.

Els què portem l'Àfrica dins de l'ànima

perquè hem viscut en les seves àrides planes
o esplendoroses clarianes;

Els què l'hem fet una mica nostra

perquè hem compartit amb ella dies i nits,
mesos i anys,
afanys i neguits;

Els què mirem l'Àfrica en els seus immensos sofriments,

Fams, guerres,
Mancances
I desarralements;

Els què la mirem també en la seva ignorada,

Poc televisiva
I poc televisada
Normalitat;

Els què confiem en ella perquè hi hem vist néixer,

Morir
I néixer de nou...

... Volem que l'Àfrica no mori

Que no mori en nosaltres

Car és en nosaltres que l'Àfrica mor
d'oblit.

Mentrestant,

Mentre els experts de les organitzacions humanitàries,

sobretot ells,

fan el que humanament poden;

Mentre els governs

amb els seus cascos blaus
dissimulen, enrogits, la seva vergonya,
fent d'una política tèrbola
una Turquesa

Mentrestant,
El poble de Rwanda,
El poble de Rwanda,
    exhaust,
Després d'haver vist profanar la vida

Amb el genocidi dels uns,
Amb el genocidi dels altres,
Amb les complicitats de molts,

Veu profanar la mort,
Mecànicament,
A cops d'excavadores,
Fent d'unes despulles sagrades
Simples penjarolles,

Sense el so del tam-tam
Sense el xiscle commovedor de les dones
Sense el plany del clan
    Sense la vetlla
    Ni la complanta ritual
        En silenci
Sense una paraula d'adéu

I per únic acompanyament:
El rebobinar de les càmares
Per unes imatges irreverents.

Mentrestant,
Mentre la revolta,
Impotents,
I la tristesa ens aclapara,
Salmajem, solidaris, una complanta.
Portem, respectuosos, el dol,
D'un poble que voldria plorar i no pot
Que voldria invocar els seus morts...

...i mai sabrà on són.

(1) Títol de la portada del setmanari "El Temps" (8-8-94)

II. ÀFRICA? NO, GRÀCIES!

*Aquest escrit va ser enviat a tres diaris,
ni l'Avui ni El País van considerar oportú publicar-lo.
Només el Nou Diari (28-7-94) va fer-ho.*

L'Àfrica no interessa.

I els africans, ara que els coneixem una mica, tampoc.

Abans, quan els teniem lluny, aquells negres primitius gaudien de l'aureola de la innocència del bon salvatge. Fins i tot ens queien simpàtics amb les seves músiques, dances i vestimentes exòtiques. Però ara, comencem a saber qui són, encara que no gosem parlar-ne perquè no se'ns tracti d'intolerants.

Els anem coneixent ja que sabem que molts d'ells van indocumentats i ocupen llocs de treball que podrien ocupar els nostres aturats.

Els anem coneixent també a través de totes les seves misèries, des de la fam i les sequeres passant per la sida i els cops d'estat.

Els coneixem encara més gràcies al clítoris de les seves dones i d'algun cos dissecat que roman en alguna enteranyinada vitrina de casa nostra.

Per altra banda, de mica en mica anem descobrint com tracten a les seves dones i com viuen, aquí, amb els seus costums ancestrals, sense integrar-se, i amb el perill de veure profanat, una vegada més, el nostre santuari cultural...

És per aixó que algun ajuntament, després d'haver col.laborat en una setmana sobre la interculturalitat, ha començat a fer una llista de negres sospitosos...

L'Àfrica? No, gràcies! No ens interessa.

Però cal dir tanmateix que no sóc del tot insensible al tràgic destí d'aquest continent malaurat, terra de missions i missioners, espai obert a totes les organitzacions humanitàries.

De tant en tant, l'Àfrica ens commou, si més no, durant uns instants: els breus instants que duren les imatges transparents i fugisseres que ens transmet la TV - com aquelles que hem vist aquests dies sobre Rwanda.

No podria ser d'una altra manera.

Són humans, malgrat tot.

I potser fins i tot cristians.

En tot cas, no són racistes.

Però pot succeir també que aquell primer moviment de comprensió i de pietat humana s'estrongi en contemplar, esfaraïts, aquelles altres imatges de tres segons - però que la TV ha repetit ja cinquanta vegades - d'uns rwandesos matant-se entre ells a cops de bastó... com uns autèntics salvatges...!

Llavors ens pot venir a la memòria aquella frase escrita per un conegut articulista de *La Vanguardia* (3-4-94) que escrivia: "[los ruandeses] *carentes de munición matan a hachazos o a pedradas como en la remota antigüedad...*" I sense voler-ho acabem per donar-li la raó. Per què preocupar-nos per uns pobles que demostren al món, una vegada més, la seva incapacitat de viure civilitzadament, sense armes automàtiques, i amb aquestes guerres tribals de caire ancestral que acaben desencadenant un èxode massiu de tràgiques conseqüències?

L'Àfrica no ens interessa però de tant en tant, cal repetir-ho, ens commou, sobretot, quan ja no hi ha res a fer.

És així com, després d'haver vist en directe la mort d'homes, dones i infants, oblidarem per uns dies la seva condició malaurada i ens direm que, malgrat tot, hem de ser solidaris amb les víctimes d'aquesta tragèdia humana.

Reaccionarem.

Ens mobilitzarem.

(Llàstima però que estiguem de vacances...!)

(Llàstima també que la nostra classe dirigent estigui tan enfeïnada en preparar els "suquets" de l'estiu...!)

És igual. Per aixó hi ha la Creu Roja i les ONG...!

Farem el que podrem.

Enviarem uns quans avions amb les nostres sobres;

Organitzarem algun show televisiu;

Potser algun debat com aquells que fèiem sobre temes africans per parlar del negre de Banyoles;

Els artistes gravaran un disc:

I en Cruyff organitzarà algun partit de festa major en benefici del poble rwandès;

Mentre les Caixes i els Bancs, sempre amatents als moviments de generositat de les masses, difondran els n^a de les llibretes en les quals els ciutadans podrem enviar els nostres donatius - com fins no fa gaire ho fèiem el dia del Domund introduint la nostra almoïna en

el cap foradat d'un negre fet de guix.

Sempre la mateixa cançó (amb mots i ritmes diferents): *"una caritat, si us plau, pels pobres negrets...!"*

Sense que hi hagi punt de comparació, el drama de Rwanda em fa pensar en la desesperació i impotència dels simples ciutadans, veïns i voluntaris, davant les immenses flames que han reduït a cendres centenars d'hectàrees dels nostres boscos.

Impotència i desesperació que s'han transformat després en un clam de protesta contra la manca de previsió i potser, sobretot, contra l'estat d'abandó en que els havíem deixat.

No ha sigut només la sequera.

No són només els Hutu o els Tutsi.

Ja fa temps que l'Àfrica ha sigut abandonada, oblidada per a tots, menys per a algunes multinacionals, alguns comerciants d'armes i algunes polítiques més preocupades per la reeixida d'aquests darrers visitants de l'Àfrica que per l'Àfrica mateixa i els seus habitants.

Sense un treball permanent de concertació de tots els estaments públics i privats, i de prevenció, els nostres boscos continuaran cremant.

Amb una guspira en tindran prou.

Abandonant l'Àfrica després d'haver-ne fet terra d'esclaus, de conquesta i d'explotació; desinteressant-nos d'ella, després d'haver-la espremut; oblidant la justícia i la responsabilitat, després d'haver-li donat la nostra almoïna..., l'Àfrica seguirà oferint-nos altres *Biafres*, altres *Sahels*, altres *Etiopies* i altres *Rwandes*.

L'Àfrica continuarà cremant amb els focs que vam deixar encesos i que, ara, el nostre oblit i desinterès continuen alimentant.

III. L'ÀFRICA "MALEÏDA"

De tots els continents, l'únic que mereix el qualificatiu desqualificador de maleït és l'africà.

Frases que semblen ja fetes com aquelles d'"Àfrica maleïda", la "maledicció d'Àfrica", "el tràgic destí d'un poble maleït"... han ressonat de nou aquests darrers mesos entre nosaltres o, si més no, han surat en els nostres esperits.

"La maldición de África", era el títol d'un article aparagut en "El País" el 24 d'abril acompanyat d'un subtítol per ajudar al lector a comprendre l'amplària dels seus efectes: *"El enviado especial de EL PAIS relata el viaje al infierno tribal de Ruanda"*.

Els mots de "maledicció" i d'"infern" tradueixen conceptes teològics.

"La maldición de África" era el títol d'un altre article publicat pel mateix diari uns mesos després.

Sembla ser que les redaccions dels diaris es reserven el dret de posar els títols. Conscients de la seva responsabilitat, van comprendre que amb una vegada no n'hi havia prou per a recordar als lectors el tràgic destí d'aquell continent de les plagues d'Egipte.

Pel que fa el darrer article, vull dir de totes maneres que l'articulista proposava una reflexió excel·lent. Prenent com taló de fons els esdeveniments de Rwanda, explicava perquè, actualment, no hi ha cap raó pràctica (econòmica, política, estratègica) per a preocupar-se per l'Àfrica. *"Por eso, acaba dient, África està maldita"*.

No crítico doncs aquest article. Crítico només el recurs literari al tema de la maledicció.

De vegades, entre els mitjans de comunicació, tot sembla permès per a frapar l'esperit dels lectors, fins i tot oblidar la nostra potser mal suposada laicitat i recordar-nos que Déu, en la seva infinita bondat, ha volgut que l'Àfrica fos maleïda.

Recordarem que maleïr vol dir "cridar sobre algú o alguna cosa la còlera divina, la reprovació eterna o la malaurança".

Els mots tenen un sentit.

I si els mots tenen un sentit, la maledicció de l'Àfrica té una història.

Ens referim evidentment a l'Àfrica negra, a l'Àfrica d'un color que l'Occident ha associat al mal i a les tenebres, a les tenebres del pecat i del paganisme - com ens ho recordaven els missioners.

La història d'aquesta maledicció comença precisament quan aquest Occident, profundament impressionat pel color de la pell dels africans, es pregunta com es pot ser home i tenir la pell de color negre.

Va haver-hi la teoria de l'acció del raigs solars que a l'Edat mitjana era invocada com pretexte pels mariners que no volien viatjar als mars del sud per por de tornar-se negres. Va haver-hi també la teoria dels climes que combinats amb altres factors del medi físic intentava explicar la diversitat de colors de la pell entre els humans. Montesquieu va ser-ne un dels seus defensors.

A finals del s. XVII es comença a dubtar del caràcter determinant d'aquests factors externs. Si el clima i les condicions del medi tinguessin una influència real en el color de la pell seria suficient canviar de lloc i esperar que els fills que hi nasquessin contractessin un altre color de pell. L'existència d'albins també demostrava que amb el sol n'hi havia prou. Era així de senzill. Però va costar molt en fer-se evident. Per altra banda, calia anar més enllà.

En una crònica missionera sobre l'activitat dels caputxins espanyols (1645-1705) al Congo, podem llegir:

"Todos [els africans] nacen blancos, pero las madres untan los hijos de ciertos aceites y los tienen al sol todo un día, que es milagro no perezcan, y con eso quedan negros, a lo cual ayudan principalmente alguna cualidad intrínseca. Esto se conoce en que muchos nacen muy blancos y, por más que los untan, nunca se vuelven negros, y son cortísimos de vista, y tienen el pelo como los demás, aunque de color rubio..."

Fou així que una altra teoria intentà explicar que les diferències físiques entre blancs i negres provenien d'una força intrínseca a la persona.

L'Església ha tingut sempre una resposta per a tot. Durant segles, la Bíblia va ser l'única referència per explicar l'origen del món i de l'humanitat. Així, a propòsit de l'origen de les races negres es va poder difondre la idea que "la negritud era el signe que Déu havia posat en la descendència de Cain". Aquest signe distintiu formava part de la maledicció donada per Déu a Cain per haver matat el seu germà Abel. Era la lliure interpretació del verset 15 del cinquè capítol del Llibre del Gènesi.

Altres autors, teòlegs i filòsofs, - eren uns temps que per a ser filòsof calia ser teòleg - no anaven tan lluny i situaven els fets d'una altra maledicció bíblica una mica més ençà,

després del diluvi. Noé va maleir al seu fill Cham per haver contemplat la seva nuesa. Perquè el record d'aquella maledicció es perpetués eternement i servis d'exemple a tota la humanitat, Canaan, el fill de Cham, i tota la seva descendència es distingiria dels altres sers humans pel color negre de la seva pell. La maledicció entrava a formar part així del codi genètic d'una part de l'humanitat. Era una altra interpretació lliure de la Bíblia que de fet es limitava a maleir Canaan i els seus descendents amb aquests mots:

"Maleït sigui Canaan!

Que ell sigui per tots els seus germans
el darrer dels esclaus!

I digué també:

Beneït sigui Jahvé, el Déu de Sem.

I que Canaan sigui el seu esclau! (Gen. 9,27)

En un temps en què qualsevol indicatiu podia convertir-se en argument, aquesta maledicció era més que suficient per establir una distinció ben neta i ben clara entre els fills de Sem i els fills de Canaan.

De totes maneres, ningú se'n recorda d'aquests mites.

Els mites s'obliden. Les seves interpretacions també. Cap exegeta les donaria per vàlides, avui.

Malgrat això, els mites mai desapareixen del tot.

S'adormen en la consciència col·lectiva dels pobles. I quan de sobta es desvetllen, no semblen ja els mateixos. El fil de la història s'ha perdut. Només en queden les claus essencials que es manifesten sota l'aparença d'un mot, d'una idea fixa, d'un títol, d'un gest, d'un comportament o d'una passió.

"Àfrica maldita" - ens recorda un diari.

"Ruge el Nyiragongo" - respon un altre com per a donar forma a aquella maledicció.

"Viaje al infierno tribal de Ruanda" - la maledicció es precisa: tindrà un caire dantesco.

"Caos y muerte en Rwanda" - la maledicció es confirma.

"L'Àfrica mor" - la maledicció serà, en fi, acomplerta.

El Déu d'aquells mites podrà dormir tranquil.

I els homes que els crearen o recrearen també.

IV. L'APOCALIPSI

Durant la primera setmana d'agost, la tragèdia de Rwanda començà a ocupar els segons o tercers llocs dels mitjans d'informació. Fins i tot les grans tragèdies esdevenen rutinàries.

La primera setmana d'agost: el gran èxode de l'estiu començava.

Mentrestant, els hutu continuaven el seu, sota la pluja.

De totes maneres podiem marxar tranquils, els Metges sense fronteres preparaven noves trameses de material per assistir els refugiats hutu.

La solidaritat dels catalans i espanyols havia sobrepassat totes les esperances. Com un Domund sense precedents. Els mitjans de comunicació ens ho deien i repetien.

Podiem començar les vacances tranquils per oblidar-nos una mica de tot. Jo vaig anar-me'n a volcànica Garrotxa.

Però de cop i volta, el dia 14 d'agost, "La Vanguardia" en la seva plana 4 ens ofereix de nou un gran títol esfereïdor sobre Rwanda: "*Ruge el Nyiragongo*". I l'enviada especial a Goma comença el seu article dient:

"El Nyirangongo ha entrado en erupción..."

Calia plantar un decorat amb tons apocalíptics.

"A partir del anochecer, hacia las seis de la tarde, una gran masa rojiza resplandeciente es visible desde toda el área de Goma. El fenómeno es hermoso e intrigante..."

En llenguatge teatral, la intriga és l'encadament que formen el nus de l'acció en un drama o una novel·la. Amb el desencadenament de les forces de la natura, el drama rwandès esdevendria un fet merevellós... un espectacle dantesc...!

"... un peligro para el millón de refugiados hutus ruandeses mal asentados en las cercanías..." - com reconeixia la mateixa enviada especial.

Però no va ser així.

De fet, aquell 14 d'agost cap altre diari va parlar d'aquella possibilitat més o menys llunyana d'esbarlament del Nyirangongo.

El dia 15 tampoc.

Res de nou, avui, dia 22 d'agost.

Va ser una notícia sense endemà.

Una manera ben malaurada de voler desvetllar una nova emoció.

D'una emoció forta. Amb una nova que fes sensació.

Els lectors necessiten sensacions fortes.

Caldrà recordar-ho? El sensacionalisme és una tendència a difondre notícies d'una manera espectacular...

L'enviada especial havia plantat el decorat i anunciat el nus de l'intriga.

La maledicció de l'Àfrica feta espectacle no va tenir lloc.

La notícia es va fondre com la matèria que surt dels volcans en el moment de l'erupció.

Ningú més ens ha parlat del Nyiragongo.

Davant d'un drama humà no es pot fer ploure sobre mullat.

V. ÈXODES PREHISTÒRICS

Les breus però esfereïdores imatges transmeses per totes les televisions de milers de sers humans fugint cap aquells camps on molts d'ells trobarien la mort colpiren, sense cap dubte, tots els esperits.

La premsa escrita ens en donà mil detalls. Els seus suplementes ens oferiren reportatges gràfics mostrant-nos pilons d'homes, dones i infants, empolegats, amb quatre estris sobre la testa, amb cara d'afamats i amb la por nua en les mirades, caminant d'esma, sense fi, fugint, en un èxode sense l'esperança d'albirar cap terra promesa.

Moltes vegades s'ha dit que una imatge val més que moltes paraules. I és cert, sobretot quan la paraula es nodreix de falses imatges fabricades per l'esperit.

"Un desplaçament tan massiu i sobtat de la població, ens diu Ramón Folch referint-se a Rwanda (1), és un fenomen típicament arcaic, les societats arrelades ja no saben fer-ho. Això era usual en la prehistòria..."

Ramón Folch és un ecologista de renom.

La història de la descoberta i colonització del continent africà ens recorda que els seus habitants foren considerats com uns sers primitius, salvatges, bàrbars, pagans i incivilitzats, mentre alguns esperits més curiosos, per treure'n l'aigua clara, es preguntaven si aquelles creatures eren realment humanes.

De mica en mica, però, aquells termes desaparegueren. La descolonització, les independències, la Negritud: Senghor, Birago Diop, Camara Laye... hi havien contribuït. La lluita contra qualsevol forma de racisme, també. Semblava que Europa havia anat aprenent que la seva civilització no era "la" civilització. Cap esperit una mica cultivat s'atrevia a considerar els negres com uns salvatges.

Mentrestant, els africans havien entrat a formar part oficialment de la gran família humana... Potser va ser una concessió. De totes maneres van ser temps d'una gran esperança.

Després han vingut les guerres civils, les dictadures, els emperadors centreafricans, les sequeres, la fam, la corrupció, les complicitats, els mercaders d'armes... el silenci i l'oblit.

Somalia i Rwanda ens desvetllen.

I de nou, neix la sospita: podem dir que aquells negres siguin realment gent civilitzada?

En Lluís Foix, director adjunt de "La Vanguardia" ens dirà que no quan escriu en el seu diari:

"El testimonio sobre la matanza de jesuitas y misioneros por el solo hecho de ser negros es una muestra de gran salvajismo"

N'està segur que era "por el solo hecho de ser negros"?

S'ha preguntat quina part de responsabilitat ha tingut l'esglèsia missionera al llarg dels anys en tot aquest conflicte, afavorint als tutsi primer, afavorint els hutu, després...?

Però perquè saber-ho? Els negres seran sempre uns salvatges...

Car com el vesc, els prejudicis s'adhereixen als esperits amb una sorprenent tenacitat. Només són capaços de canviar-ne la forma. Els tractem de salvatges. Però també és cert que altres comentaristes més refinats els releguem als temps llunyans de la prehistòria humana. És un mot erudit que ressona millor a les orelles.

Tornem a l'article de Ramón Folch.

Per què els rwandessos es comporten com uns sers prehistòrics?.

Perquè els veiem fugir massivament per por de les represàlies dels seus antics amos i senyors, els tutsi.

Tenia entès que els prehistoriadors eren molt prudents en donar un valor universal a l'esquema que havia estat elaborat per explicar les grans etapes que han precedit les civilitzacions històriques en el nostre continent europeu.

Sembla ser que no.

Els hutu serien, doncs, més o menys com els nostres homes de les caveres.

Se'm fa difícil considerar els desplaçaments massius com un fenomen típicament arcaic, usual en els homes de la prehistòria.

També tenia entès que la prehistòria abarcava períodes molt llargs.

En quin moment caldria situar els hutu...?

Els estudis de demografia prehistòrica no solen parlar-nos de concentracions humanes relativament importants i, en conseqüència, de la possibilitat de desplaçaments més o menys massius de poblacions senceres fins l'esdeveniment del neolític amb la domesticació de les

plantes, la invenció de l'agricultura i la sedentarització progressiva.

Que la pràctica del nomadisme fos usual entre les bandes de caçadors i recol·lectors prehistòrics és una altra cosa.

La memòria es fa curta quan és entelada pels prejudicis.

Els temps històrics guarden el record d'innombrables èxodes massius. Per tot el nostre món "civilitzat". Sense anar gaire lluny ni en el temps ni en l'espai, a casa nostra, la por de represàlies per part de les tropes franquistes va fer fugir a milers d'homes, dones i infants cap a França. I aquelles famílies republicanes formaven part d'una població "ben arrelada" a la seva terra. No sabien fugir... Mai ho havien fet... Malauradament ho van aprendre... com aquests dies els cubans aprenen a navegar sobre quatre troncs d'arbre...

És clar que el cas dels "balseros" no deu ser un bon argument. Entre ells hi hem vist molts descendents dels antics esclaus negres que les nacions amarades de la civilització cristiana varen "desplaçar" a un altre continent...

Fugir massivament i sobtadament per por d'un imminent perill de mort, real o suposat: una irradiació nuclear, l'avanç d'unes tropes enemigues, una epidèmia, una catàstrofe ecològica... és un fenomen freqüent a través de tota la història humana.

De totes maneres és ben cert que els més desheredats, els que tenen menys coses a perdre, seran sempre, ahir i avui, els primers en fugir.

De vegades la memòria es fa curta; però de vegades també els nostres prejudicis ens dispensen de cercar aquells raonaments que podrien fonamentar les nostres afirmacions.

El cas mateix de Rwanda contradeix el retall de premsa que comentem. Si fos veritat que les societats *arrelades* ja no saben fugir, com s'explicaria l'èxode rwandès tenint en compte que els hutu (com també els tutsi) des de fa ja segles viuen instal·lats sobre les planes i turons d'aquella regió que tradicionalment anomenem dels Grans Llacs?

VI. LA METÀFORA DELS MARCIANS

L'Àfrica ens queda molt lluny.

I totes les metàfores són bones per allunyar-nos'en encara més.

Considerar els africans com sers que viuen en la prehistòria dels temps és una manera de parlar.

Tractar-los de marcians, n'és una altra, més adaptada als nostres temps, però creant més distància tant a través de l'espai com en la manera de representar-nos els africans.

Parlant de Rwanda, en el mateix retall de diari, Ramón Folch ha deixat escrit:

"A vegades s'ha fet la comparança que el contacte colonial Àfrica-Europa té més o menys el valor que tindria un contacte de la humanitat amb uns marcians, per entendre'ns... A l'Àfrica viuen avui dia en el neolític encara. I tanmateix condueixen Toyotes"

Si ho entès be es tractaria d'un contacte entre els "humans" i els marcians que no ho serien, "per entendre'ns", és clar! i en referir-nos al contacte colonial entre Àfrica i Europa, els no-humans, malgrat visquessin en el neolític, serien els negres... tot conduint Toyotes...

La metàfora és nova, la distància que suggereix existir entre nosaltres i els africans, no ho és.

Els primers observadors de l'Àfrica ja afirmaven coses semblants i els filòsofs i eclesiàstics es preguntaven lògicament si els negres tenien ànima o no.

En aquells temps, el cristianisme mantenia una separació ben neta entre l'home i l'animal però els antics mites d'una creatura mig-animal, mig-home o home-animal continuaven fascinant i alimentaven la imaginació popular.

En descobrir altres pobles, els europeus tingueren finalment la possibilitat de donar forma a aquells fantasmes. Fou així com l'home blanc va fer de l'africà un ésser proper a l'animal, un salvatge, una creatura monstruosa que per la seva negritud, sobretot, quedava al marge dels designis divins expressats en la biblia; un ésser cruel, atormentat per la seva sexualitat, vagarós, incapaç de qualsevol forma de regeneració, en un mot: un home-animal i fins i tot un no-home.

El camins de l'explotació i de l'esclavatge quedaven oberts de bat a bat.

La comparança proposada per l'articulista no és innocent. No és tampoc una simple

figura de dicció. Malgrat les precaucions preses, la semblança proposada pot induir fàcilment, sense voler-ho, a les teories racistes més extremistes i extravagants: els negres no són d'una raça inferior; simplement, no són humans...: són marcians...! Els temps han canviat. Aquells fantasmes que es nodrien dels mites antics es nodreixen avui de la nova mitologia sobre els extraterrestres...

Però deixem aquesta ficció. Toquem de peus a terra. No cal anar tan lluny. Ni sortir del nostre planeta. Concedim als africans una mica de la nostra humanitat. Tornem a la prehistòria. Sabem que els seus períodes són molt llargs. Afinarem doncs els conceptes. Torne'm-ho a dir: *"A l'Àfrica viuen avui dia en el neolític encara. Tanmateix condueixen Toyotes"*.

En el nostre neolític, és a dir en aquell període que precedeix les edats del coure, del bronze i del ferro. Ho varem aprendre així a l'escola.

Si és així, què en farem d'aquelles magnífiques escultures en bronze datades del segle XIII que foren trobades en les excavacions efectuades no massa lluny del palau del rei d'Ifé...? Què en farem dels collarets i de les monedes de coure, de les armes de ferro i de les peces d'or fabricades pels seus artesans en tants indrets de l'Àfrica ben abans de l'arribada dels Blancs...?

Potser si: l'Àfrica viu en el neolític.

Però si malgrat tot volem conservar aquesta figura retòrica caldria afinar una mica més i dir senzillament - perquè ningú ho oblidi - que de fet l'Àfrica ha sigut **reduïda** al neolític.

En efecte: amb la nostra colonització i obra civilitzadora varem ensenyar-li a no fabricar més aquells objectes i a adquirir els nostres... fins i tot els Toyotes!

VII. RWANDA: LA CULTURA DEL "HACHAZO" Y EL PREMIO PRÍNCIPE DE ASTURIAS.

*A propòsit de l'article
"Con la Cruz a cuestras" de Carlos Sentís
publicado en La Vanguardia (30-4-94)*

*Article enviat a "La Vanguardia"
La secretària del director adjunt Lluís Foix em va telefonar per
dir-me molt amablement que no tenien espai per publicar-lo (1).*

A través de los distintos medios de comunicación hemos podido descubrir el *salvajismo* de unos pueblos bárbaros que "carentes de munición", como escribe el articulista de "La Vanguardia" (30-4-94), matan a "hachazos o a pedradas como en la remota antigüedad". Es cierto, añade el mismo articulista, que estas matanzas pueden contemplarse hoy en Europa, pero al menos, "en Gorazde y en Sarajevo, todavía se pueden contar los muertos, a diferencia de Ruanda, donde se hacen totalmente incontables". En el fondo debe ser pues la capacidad de elaborar unas estadísticas o de hacer un recuento lo que permite distinguir las guerras de los pueblos civilizados de aquellas de los bárbaros y salvajes africanos que ni siquiera saben contar. En Ruanda, el *salvajismo* es tal que según los cálculos de los expertos "nunca se ha matado a tanta gente tan rápidamente y en tan reducido espacio". No sabemos a que expertos se refiere Carlos Sentís puesto que no da fe de ellos. Tampoco sabemos si la ecuación "número de muertos-metros cuadrados-velocidad" se establece tomando únicamente en cuenta el tipo de técnicas letales citadas por el articulista, es decir los "hachazos" y las "pedradas" o también, considerando el empleo de otras técnicas relacionadas, por ejemplo, con la energía nuclear como la bomba que fué lanzada sobre la ciudad de Hiroshima... Tampoco sabemos si el resultado de esta ecuación - con la variable de las armas o sin ella - constituye un argumento que permita elucidar el problema de la pretendida "moralidad" de los conflictos bélicos. Es cierto que el articulista se apresura a decir que "moralmente no es tanta la disparidad". Si "moralmente" hablando nuestras guerras no son mejores, deben serlo "culturalmente" puesto que, además de unas estadísticas, podemos alardear de una técnica tan sofisticada que supera definitivamente la cultura del "hachazo" y de la "pedrada". Y así deberían interpretarlo los responsables del periódico que,

por fidelidad al espíritu del artículo, no dudaron en realzar tipográficamente la frase que consideraron esencial inscribiéndola en grandes caracteres y que repetimos: **"EN ÁFRICA calculan los expertos que nunca se ha matado a tanta gente tan rápidamente y en tan reducido espacio"**.

En África... ¡claro está!. No en otras partes. Quizás no hubiera debido rememorar la matanza en la ciudad nipona. Los únicos que hacen las guerras salvajemente son los "primitivos". Y como debería ceñirme a los criterios elegidos por aquellos expertos, tampoco debería recordar la lenta sangría en vidas humanas que causó en anchos y dilatados territorios del continente africano, la trata de esclavos y el largo proceso de conquista y colonización... de la cual, muy posiblemente, la tragedia de la Rwanda actual no es sino una de sus tristes secuelas.

II

El artículo que comentamos y que lleva el sugestivo título "Con la Cruz a cuestas" es ilustrado con el dibujo de una cruz en la que la figura de Jesucristo es substituida por un Hombre Blanco con los brazos extendidos que rehuye mirar como los extremos de la cruz se transforman en fusiles automáticos dirigidos contra él. Todo un símbolo. Una vez más, la única víctima de tanta *maldad* es el hombre blanco identificado, en este caso, al mismo Jesucristo, y no los miles de ruandeses muertos. Este dibujo nos introduce en la segunda parte del artículo que es un elogio a los misioneros que, estos días, hemos visto aparecer en los medios de comunicación. Unos misioneros que hubieran preferido, estoy seguro, menos elogios y menos premios reales para subsanar errores, silencios y olvidos, y un poco más de justicia, consideración y objetividad por aquellos pueblos de África a los que parece ser estan dispuestos a volver porque seguramente aprendieron a comprenderlos y a respetarlos.

Pero nada debería extrañarnos. El artículo de Carlos Sentís responde a un esquema clásico que creíamos ya superado. En la historia de las misiones, la elaboración del concepto de "paganismo" tuvo como contrapunto la construcción de una imagen centrada sobre el heroísmo de los misioneros que consagraban sus vidas a luchar contra las "tinieblas del paganismo". El paganismo no era tan solo unas tinieblas metafóricas. Entremezclándose con las ideas que tejía la ideología colonial, este concepto contribuyó a sembrar graves prejuicios contra los hombres de la raza negra. En su *Directoire* dirigido a los misioneros, El Cardenal Lavigerie, fundador de los Padres Blancos que tanto han trabajado en la región de los Grandes Lagos, describe la sociedad africana de aquellos tiempos como un mundo cuyas

características son la poligamia, la debilidad de espíritu y de corazón, y el endurecimiento en los vicios. El paganismo, en estos escritos y otros, aparecía como una fuerza inerte que causaba un enorme daño a toda la obra de restauración del hombre y de la sociedad, siendo presentado como la causa del subdesarrollo de la inteligencia y de la conciencia. "Hay que recordar, escribía un obispo, que entre los negros que evangelizamos, es indispensable no solo iluminar su conciencia o reformarla, sino recrearla... ya que el paganismo la ha completamente falseado..." Fué a partir de este tipo de discurso que los hombres y las mujeres que consagraron sus vidas a esta obra de "conversión" de los paganos fueron percibidos en su tiempo como los verdaderos héroes del cristianismo, como los intrépidos heraldos del Evangelio.

Los misioneros de hoy están muy lejos de aquellos viejos planteamientos. La triste historia de las misiones y del colonialismo los ha hecho más humildes. Ninguno de ellos se subiría a la Cruz como sugiere el dibujo comentado. Todos o casi todos tomaron el avión y regresaron a España. Hicieron bien. Ninguna vida debe sacrificarse inútilmente. Pero reconozcamos, como lo han hecho ellos mismos en sus declaraciones, que el verdadero Calvario se encuentra en Ruanda. En estas circunstancias, el Premio Príncipe de Asturias debería haber sido considerado como inaceptable por los propios misioneros. Jamás, ni los Tutsi, ni los Hutu podrán comprender que en estos momentos de tanta gravedad para ellos, en España, se proceda a un reparto de premios...

Recrear la mítica imagen del heroico misionero no es hacerles un favor puesto que ella lleva consigo, necesariamente, el rebajamiento y la desconsideración de aquellos pueblos y culturas en los que muchas personas, misioneras o no, trabajan con un espíritu distinto de aquel que inspiró la época colonial.

(1) Post data

L'article de Carlos Sentis va ser publicat a "La Vanguardia" el dia 30 d'abril. El meu article de resposta vaig escriure'l uns dies després. En rebre l'amable tel.lefonada de la secretària del director adjunt, Lluís Foix, vaig comprendre molt bé que no puguessin publicar el meu article "per manca d'espai". En tot cas la tel.lefonada va ser un detall que cal agrair. No sempre passa el mateix. El què no sabia en aquell moment i he tardat cinc mesos en adonar-me'n al repassar alguns diaris, era que el Sr. Lluís Foix, el dia 13 d'abril havia publicat una editorial intitolada "*Barbarie en Ruanda*". N'extrec alguns paràgrafs:

"La brutalidad, el pillaje y los miles de muertos que ensangrientan Ruanda estos días sólo se pueden explicar si pensamos que no somos civilizados. Este es uno de los valientes testimonios de una de las religiosas que han escapado de aquel infierno africano"

Podriem dir el mateix de qualsevol altra guerra? Segons Lluís Foix, segurament que no ja que la guerra de Rwanda:

"Es una guerra primitiva en la que las rivalidades étnicas y tribales se han traducido en una matanza indiscriminada"

Mai he sapigut fer la distinció entre **guerres primitives i guerres civilitzades**. És molt fàcil, per altra banda, parlar de "rivalitats ètniques i tribals". És com una fórmula màgica que ho explica tot i permet buidar els conflictes d'una certa categoria de pobles, els pobles que qualifiquem precisament de "primitus", de totes les seves possibles raons. En el fons és una manera elegant de considerar aquells conflictes de poc raonables... tal com s'escau a uns sers que es troben encara en el bressol de la raó...

És per això que d'aquells conflictes o d'aquelles guerres (tan "civils" com les nostres - i també tan "incivilitzades"! -) en fem unes simples "rivalitats" per a mostrar ben bé la disproporció que hi ha entre les "raons" d'aquells conflictes i la manera de resoldre's. Com si la història d'un poble que durant segles ha estat políticament i econòmicament dominat per un altre pogués ser interpretada com una simple picabaralla estúpida que fa milers de morts...

Una mica més enllà, Lluís Foix afegeix:

"La guerra o la revolución no va con los blancos, según parece"

"Con?" o "contra" los blancos?

Si vol dir només que, "segons sembla", no va "contra" els blancs caldria informar-se i preguntar a aquella mateixa religiosa per què va fugir d'aquell "infern africà"... I si el periodista no ho sap prou bé, per què escriure aquella frase que ja hem comentat en un altre lloc?:

"El testimonio sobre la matanza de jesuitas y misioneros, por el solo hecho de ser negros es una muestra de gran salvajismo"

Pel sol fet de ser negres... Un negre mata a un altre negre...

Sense cap altra raó.

O més exactament: uns negres maten a jesuites i missioners negres.

Pels voltants dels anys 36 a casa nostra uns blancs mataven a jesuites i capellans blancs.

Com els salvatges: sense cap raó. O només una: perquè eren blancs...

Una forma ben elemental d'interpretar els fets.

En Lluís Foix i en Carlos Sentis ens han dit el mateix, el primer el dia 13 d'abril, el segon el dia 30 d'abril del mateix any.

VIII. NACIONALISMES I TRIBALISMES

o

quan potser la tribu és *més que una nació* segons el Diccionari de la Llengua Catalana

Hi ha un pes i moltes mesures.

En parlar de l'Àfrica, el nostre llenguatge conceptual canvia de to.

En un país europeu, quan una part dels seus ciutadans s'enfronta contra una altra i es fan la guerra, la guerra és anomenada "civil". No sé ben bé perquè. No crec que sigui per oposició a "militar" ja que gairabé sempre, els militars, en un bàndol o en un altre, s'hi troben implicats. Potser perquè, en una guerra civil, el conflicte fa referència al conjunt de tots els ciutadans, entenent aquest terme, no com els "naturals" d'una ciutat, sinó com els súbdits d'un estat. Si no fos que podria interpretar-se com un joc de paraules, estaria temptat en buscar les relacions dels mots civil, cívic, civilitzar, civilització...

En el nostre món occidental, els conflictes bèlics s'inter-nacionalitzen quan s'enfronten, almenys, dues nacions (o estats) diferents. La guerra a l'antigua Iugoslàvia, posem per cas, serà considerada per alguns com una guerra civil, per a altres potser com una guerra entre nacions o fins i tot com una guerra ètnica, per a ningú, però, com una guerra tribal. Els membres d'una tribu no són ciutadans, ni naturals d'una ciutat, ni súbdits d'un estat... ni tan sols colonial... Potser tampoc són prou cívics ni civilitzats... En els temps gloriosos de la colonització, només alguns africans instruits podien ser promesos a la dignitat de ciutadans o de súbdits de la Colònia, els altres eren simples subjectes.

Quan ens referim a l'Àfrica, totes les guerres intestines són tribals o inter-tribals... Una manera de dir que són la conseqüència de la situació en què es trobaven aquells pobles abans de la colonització quan vivien en tribus. Una manera també de rentar-nos les mans...

De fet, en l'ús que fem del terme "tribu" o del seu derivat "tribal" s'hi amaga sempre un deix pejoratiu, un aire de primitivisme, de cosa arcaica, que rep el to més desfavorable quan fem aquell altre derivat, el de "tribalisme", que reservem evidentment per a qualificar els comportaments excelsius dels membres de qualsevol formació social o política africana, sigui realment una tribu o no.

Els catalans hem meditat moltíssim sobre el concepte de nació. Potser ho hem fet massa pensant en nosaltres mateixos sense donar a la nostra reflexió una perspectiva comparativa, sense pensar que potser moltes d'aquelles formacions socials que anomenem

"tribus" reuneixen moltes característiques d'aquelles altres que anomenem "nacions".

El Diccionari de la llengua catalana dóna la següent definició de tribu: "Grup social que aplega nombroses famílies o clans, units per vincles lingüístics, racials i culturals, generalment amb un ordenament jurídic propi i sota l'obediència d'un cap". Sense ser cap refinament, podem donar-la per vàlida.

El mateix Diccionari mostra, en canvi, un refinament molt lloable, quan defineix el terme de "nació": "Comunitat d'individus als quals uns vincles determinats, però diversificables, bàsicament culturals i d'estructura econòmica, amb una història comuna, donen una fesomia pròpia, diferenciada i diferenciadora i una voluntat d'organització i projecció autònoma que, al límit, els porta a voler-se dotar d'institucions polítiques pròpies fins a constituir-se en estat". Com a mínim podríem dir que és una definició feta a mida.

Si la tribu és un grup social que aplega famílies i clans, la nació és una comunitat d'individus. El mateix Diccionari defineix el terme comunitat com un "grup social generalment caracteritzat per un vincle territorial i de convivència o per una afinitat d'interessos i de conviccions ideològiques", definició que s'escau perfectament a la noció de tribu.

Dir que la nació és una comunitat d'individus i la tribu una comunitat de famílies i clans, i pensar que aquesta podria ser una diferència fonamental seria redicalitzar massa les nostres tendències individualistes i oblidar que totes les societats s'estructuren entorn de la família, sigui quin sigui el model adoptat (aquest punt és important) i les incidències que cada model d'organització familiar pot tenir en l'organització global de la societat.

Pel que fa la natura dels vincles que uneixen els membres (famílies o individus) d'aquestes dues entitats sociològiques, el Diccionari ens diu que són d'ordre lingüístic, racial i culturals pel que fa la tribu i bàsicament culturals, econòmics i històrics pel que fa la nació. És sorprenent constatar que el vincle que crea una llengua comuna no sigui assenyalat explícitament com a criteri definidor de la nació i en canvi ho sigui per a definir la tribu. Si fos així hauríem de pensar: o bé que la llengua no és un d'aquells elements fonamentals que contribueixen a forjar la fesomia pròpia d'una nació o bé, en el cas contrari, que la tribu posseeix un tret fonamental molt important per a constituir-se en una unitat diferenciada i diferenciadora.

Constatem, per altra banda, que els vincles d'ordre racial són esmentats com a criteri definidor de la tribu i no ho són, quan es parla de nació. Semblaria doncs que la tribu té unes arrels biològiques que la nació no té. Si acceptem la definició de raça que dóna el mateix

Diccionari com "el conjunt d'individus que tenen una ascendència comuna i es diferencien de la resta d'individus de llur espècie per la freqüència més gran de determinats grups de caràcters hereditaris", comprendrem de seguida que es fa difícil invocar la raça com a criteri vinculant i diferenciador d'una tribu ja que l'experiència ens mostra que els membres d'una mateixa raça apareixen organitzats en moltes tribus, estats o nacions. Una altra cosa és que des d'un punt de vista ideològic s'intenti, per a reafirmar més una diferència social o cultural, donar-li una base biològica. Atribuir a un grup social com la tribu una base d'ordre natural és una manera d'apropar els homes que la formen a l'estat de natura, reduir-los a la salvatgeria, i reafirmar així la distància radical que els separa de les nacions civilitzades. En canvi, quan una nació "civilitzada" s'atribueix a si mateixa un fonament biològic o racial és també per a marcar la seva diferència enfront de les altres nacions però no per a situar-se a l'estat de salvatgeria, sinó per a donar una base innata a una pretesa superioritat.

També es sorprenent que es digui que la nació és una comunitat d'individus "amb una història comuna" i que aquesta nota no figuri en la definició de la tribu. Potser seria necessari recordar que les tribus també tenen la seva, d'història. Que sigui consignada en documents escrits, transmesa oralment o recuperada per l'arqueologia és una altra cosa. El què vincula els membres d'una comunitat o d'un grup social és el fet de creure's estar lligats d'alguna manera amb un passat comú, real o imaginari.

Seguint el fil d'aquelles definicions, comparant-les entre si i tenint en compte els límits esmentats, em semblaria conseqüent poder dir de la tribu que tots aquells vincles lingüístics, culturals... li donen una "fesomia pròpia, diferenciada i diferenciadora" com es diu de la nació.

Prenent com a referència les definicions esmentades, el què podria permetre establir una distinció entre les dues entitats sociològiques consistiria en què la tribu no es caracteritza "per una voluntat d'organització i projecció autònoma que, al límit, pugui portar els seus membres a voler-se dotar d'institucions polítiques pròpies fins a constituir-se en estat". En aquest sentit, en efecte, podríem dir que **la tribu és més que una nació** o, si més no, una nació que ja ha fet realitat la seva voluntat d'autonomia i de voler dotar-se d'institucions polítiques pròpies ja que, segons la mateixa definició donada pel diccionari, la tribu és governada per un cap i regulada mitjança un ordenament jurídic propi, la qual cosa suggereix, encara que sigui d'una manera molt esquemàtica, que les tribus són grups socials independents dotats d'un sistema propi d'organització de la vida política. Cal dir, però, que, en les tribus, l'organització del poder polític pot revestir formes institucionals molt diferents,

exclouent-ne potser una: l'estat, concebut com la concentració i organització del poder en una institució formalment independent de les estructures de base de la nació (les famílies, els individus), rebent dels seus membres (estats democràtics) o atribuint-se-la (estats no democràtics), la missió de centralitzar, organitzar i controlar tota l'activitat política. Segons l'antropòleg francès Pierre Clastres, la tendència de les societats tribals ha consistit precisament en lluitar contra les temptacions de veure's transformada en una societat de caire estatal. Aquesta seria una diferència important però no suficient per a deixar de considerar les tribus com autèntiques nacions, segons aquelles definicions.

En una conversa entre Vicent Partal i Ramón Folch publicada en un setmanari català a propòsit dels esdeveniments de Rwanda es deia el següent:

R.P. - *El problema és que a l'Àfrica, amb poques excepcions, encara no han arribat a aparèixer les nacions.*

R.F. - *Aquest és el problema. Aquí tenim molts problemes de vegades entre les nacions i els estats. No cal que ho expliquem. Però, com a mínim les nostres nacions són sòlides i estructurades. Tanmateix a l'Àfrica no hi ha res, tornem al neolític".*

La gairabé obsessiva referència al neolític de Ramón Folch, encara que sigui com a metàfora, pot fer pensar al lector que a l'Àfrica no tan sols "no hi ha res" de tot això, ni nacions, ni estats... sinó que mai hi ha hagut quelcom de semblant fora potser d'unes bandes més o menys prehistòriques...

L'antropologia política podria mostrar que l'Àfrica no ha viscut en el caos i que, al contrari, podríem considerar-la com un formidable laboratori de civilitzacions en el què s'han assajat i posat en forma moltíssimes formes d'organització social i política. La mateixa distinció entre "societats amb estat" i "societats sense estat" que a Catalunya hem adoptat i adaptat quan parlem de "nacions sense estat" fou elaborada ja fa anys per l'antropologia britànica a partir d'una sèrie de recerques sobre els sistemes polítics africans. El mateix cas del regne de Rwanda, malgrat el seu fracàs, podria ser interpretat com una gran temptativa portada a terme durant una colla de segles per a construir una entitat política de caire interracial, en la qual un cert mestissatge cultural (el grup dominant dels pastors va fer seva la llengua dels agricultors hutu; la societat global compartia una sèrie de costums i creences...) no va ser suficient per a superar les contradiccions d'ordre racial, polític i

econòmic. Un cas interessant per a tots aquells que s'interessen al mestissatge "cultural" sense tenir massa en compte els aspectes econòmics, polítics i socials.

Però en el retall de diari que comentem potser no es volia dir tot això. Es parlava de "nacions" i "estats" moderns...? Potser sí. És cert que amb la colonització molts d'aquells sistemes polítics se'n van anar a norris i es veieren desestructurats i absorbits per uns simulacres de nacions o d'estats moderns de caire occidental. Ara be, no podem oblidar que darrera d'aquells sistemes polítics desaparaguts hi ha els "pobles" o com solem dir: les "etnies" o "tribus"; o potser com caldria dir: les "nacions" amb els seus clans, llinatges, famílies i individus, la seva llengua, la seva cultura pròpia (en procés de transformació com qualsevol altra cultura), la seva història particular (que avui comença a escriure's), cada una d'aquestes nacions guardant, malgrat tot, una fesomia pròpia, suficientment diferenciada ... que sota el pes opressor de les noves formes d'organització política, l'estat modern, intenta sobreviure, readaptar-se, cercant noves formes d'existència. Potser amb el temps moltes d'aquestes comunitats desapareixeran i n'apareixeran de noves. Però també moltes continuaran existint, almenys com a nacions, amb autonomia o sense, amb un sistema de govern propi o sotmesos al nou estat, com Catalunya ha sobreviscut i sobreviu sense un estat propi malgrat totes les temptatives que s'han portat a terme per a fer-la desaparèixer... L'Àfrica encara no ha mor...

El problema que tenim amb l'Àfrica és el nostre etnocentrisme.

Hi ha un pes i moltes mesures, deiem en començar.

El què succeeix és que, quan ens referim a Catalunya ho fem pensant en termes de "nació" i quan ens referim als Senufo, Fang, Lobi o Mongo ho fem pensant en termes de "tribu", i, en conseqüència, el sa i molt legítim "nacionalisme" nostre, esdevé, en parlar d'Àfrica, el sempre pejoratiu i poc recomanable esperit "tribal" o "tribalisme".

El problema d'Àfrica és també el desconeixement que en tenim. Considerem aquet contienent com una immensa reserva de tribus i ètnies sense saber ben bé el què signifiquen aquests mots, fent taula rasa rasa de l'antropologia i la història, però creient, en tot cas, que designen realitats d'un altre món, d'un món arcaic que encara no ha assimilat les exigències de la nostra civilització quan amb un compas i una regla vam transformar el mapa d'Àfrica en un mosaïc d'estats moderns que no prenen en compte la realitat de les nacions. Per a comprendre millor els conflictes actuals de l'Àfrica, diguem de passada que en aquella obra civilitzadora, les "tribus", és a dir, les nacions africanes foren desposseïdes del dret de fer

la guerra, l'únic que podia protegir llur autonomia, aquest dret essent assumit de forma exclusiva per l'estat modern que, moltes vegades, s'ha comportat com una tribu al poder que, amb el poder de les armes, ha dominat i expoliat les diferents nacions.

En parlar de l'Àfrica moderna no podem oblidar que foren els estats colonials els primers que desposseïren les tribus o nacions del dret de defensar-se i fer la guerra, l'únic que podia protegir la seva llibertat i garantir entre elles una certa estabilitat. Cap nació serà plenament autònoma i lliure sense gaudir d'aquest dret fonamental.

IX. LA SUPERIORITAT DELS TUTSI

Comencem pel començament.

Real o imaginari, totes les coses tenen un principi.

La guerra civil de Rwanda, també.

Un principi que ve de molt lluny.

En rwandès, *muntu* vol dir "home" i *kazika*, "primer".

Durant segles sencers s'ha anat repetint amb insistència entre el poble rwandès, que Kazikamuntu, el "Primer Home", engendrà un nombre incalculable de fills. El mite, car aquest recit n'és un, només dona el nom de tres d'ells: Gatwa, Gahutu i Gatutsi. Si els hem llegit poc a poc haurem identificat el nom (dit en plural) dels tres grups ètnics que malauradament hem après a pronunciar aquests darrers temps: els twa, caçadors, recol.lectors i terrissaires, de raça pigmeva; els hutu, agricultors, d'origen bantu i els tutsi, remaders, de raça etiòpida. Cuidadós amb la història migratòria, l'ordre geneològic en que apareixen aquestes tres criatures suggereix el de la seva successiva instal.lació en la regió anomenada del Grans Llacs. Segons aquest mite, Gatwa fou maleït pels seu pare per haver matat a un dels seus germans. Després d'aquest esdeveniment, el "Primer Home" designà Gahutu com a successor seu per a governar a tots els seus germans. De totes maneres calia un temps de prova. Malauradament, el dia en què el seu pare va confiar-li una missió molt important per veure si era capaç de reeixir, abans de posar-se en camí, Gahutu va beure i menjar tant que s'ensupí i quedà completament adormit. La seva golafria i el seu poc sentit de la responsabilitat rebria el càstig adequat. Gatutsi s'encarregà de portar aquella missió a terme i excel.lí sobre el seu germà. Per aquesta raó el "Primer Home" desheredà Gahutu i premià Gatutsi, el més petit dels tres, el darrer dels arribats, tot proclamant-lo successor seu, l'amo i senyor de tots, dels homes, de les terres i dels remats. Escoltem les paraules del Primer Home segons una de les versions d'aquest mite:

"Jo designo Gatutsi com a cap de la meva família perquè ha mostrat un gran domini de si mateix. Respecte a tu, Gahutu, com no has sigut capaç de demostrar que eres quelcom més que el teu germà gran (Batwa), et condemno al feixuc treball de conrear la terra. Tu seras, per altra banda, el servidor del teu germà petit (Batutsi); que ell faci de tu el què vulgui: matar-te o salvar-te la vida; si et salva la vida, sapigue's però que ni els teus nets s'alliberaran del pes d'aquesta maledicció. En quant a Gatwa, com ell s'ha mostrat molt més estúpid, viurà implorant almoïna; tot el què podrà obtenir de la terra serà el fang. Totes les

generacions futures tant dels Gatutsi com dels Gahutu, el tindran marginat i s'alimentarà només d'allò que li donguin aquells que hauran apreciat les seves bufonades.

El testament i la maledicció del Primer Home s'extengueren a tots els Rwandesos, creant un país en què els seus membres estarien dividits en tres branques diferents. El Tutsi es mostrava orgullós davant de l'Hutu. L'Hutu per part seva, era conscient de que tenia de teme'l i testimoniar-li respecte".

És un mite sobre l'origen de la desigualtat.

Nosaltres també tenim el nostre.

Durant segles, l'excel·lència de l'home sobre la dona ha sigut explicada i justificada fent referència a la mitologia bíblica. I en molts espais de la vida pública i privada, la seva influència encara es fa evident.

Els mites s'obliden però deixen unes arrels molt profundes.

Durant molts segles, els Tutsi s'han considerat superiors als Hutu. El mite pensat i transmés per ells, els hi donava la raó. I potser fins i tot els Hutu s'ho arribaren a creure - com les dones que no els hi quedava cap més remei que creure's que els homes havien sigut creats per Déu per a dirigir el món.

L'afany del pensament mític per establir un ordre dins de l'univers, quan aquest ordre estableix una jerarquia entre els sers humans, fent d'un **ordre social** un **ordre natural**, pot tenir conseqüències desastroses.

Ni el genocidi dels uns, ni el genocidi dels altres és justificable.

Tampoc és justificable dividir Rwanda en dos bàndols: els bons i els dolents i, encara menys, posar-se a favor dels arguments oficials dels nous vencedors.

De totes maneres podria dir-se que la persecució i matança dels tutsi quan els hutu arriben al poder podria ser interpretada com una revolta desesperada de la raó contra el pensament mític, mentre que l'actual repressió contra els hutu podria ser considerada com la darrera temptativa dels Tutsi per a reinstaurar aquell vell ordre mític atribuït a la voluntat de Kazikamuntu, l'Home primordial.

X. TUTSI, HUTU I TWA

Hi ha la mitologia.

Però hi ha també la història. Hi ha fins i tot diferents maneres de llegir, interpretar i oblidar la història.

En aquests darrers mesos s'ha escrit de tots sobre els protagonistes del drama rwandès. El president francès de metges sense fronteres, en una entrevista publicada a l'Express fa dels hutu els únics responsables. Colette Braeckman, del diari també francès "Le Soir" (28,29-V-94) assenyala també els hutu com autors del gran genocidi rwandès. En mig de tot això, Ramón Folch, en el nostre setmanari "El Temps" afirma fins i tot, posant la història com a testimoni, que "*els hutu han tingut un paper prepotent i han dominat els tutsi i que tot començà amb la colonització belga*".

Són mitges-veritats.

Unes mitges-veritats que concorden sospitosament amb l'única veritat oficial dels vencedors del conflicte actual.

No podem fer de Rwanda un nou país dividit en vencedors i vençuts, en bons i dolents.

Els fets venen de lluny.

La història d'Àfrica no comença amb la presència d'Europa en aquell continent. Tots els pobles, amb escriptura o sense, tenen la seva. L'antropologia, l'arqueologia i la tradició oral ens ajuden a descobrir-la.

Durant molts segles, la regió dels Grans Llacs ha sigut terra d'acolliment pels pobles emigrants. La seva situació i condicions geogràfiques convidaven a establir's-hi d'una manera durable.

Els primers habitants foren sense cap dubte els caçadors de raça negrítida que vivien de la caça i recol·lecció. Els twa actuals que no atenyen un gran nombre són els descendents d'aquells primers habitants de les terres altes de la regió.

El segon grup vingué del nord. Eren pastors de raça etiòpida. Penetraren en la regió lentament, en onades successives i poc nombroses. Les primeres tingueren lloc ben abans de l'era cristiana; les més recents poden situar-se no més enllà dels segles XII i XIII després de Jesucrist - per dir-ho amb aquella forma convencional que és la nostra. Els tutsi actuals són

els descendents d'aquests darrers.

Però uns quans segles abans (s. X) havia començat a produir-se l'arribada d'un altre corrent migratori molt més important format per pobles agricultors de parla bantu que, venint del nord-oest, s'instal.laren en les regions més fèrtils formant petites comunitats agràries d'estructura geneològica i presidides per un cabdill. És molt possible que amb el pas del temps, aquests agricultors assimilessin, tant culturalment com genèticament, els pastors de raça etiòpida de les primeres migracions, mentre que els darrers, aquells que penetraren entre els segles XII i XIII s'instal.laren amb els seus remats de bous i vaques entre les comunitats d'agricultors, els avantpassats dels hutu actuals. D'aquelles famílies de pastors i guerrers s'han conservat fins avui alguns dels seus noms: tutsi, hima...

El procés de sedentarització d'aquells grups nòmades de pastors va ser llarg. Aquest procés va anar acompanyat de la formació progressiva d'una sèrie d'unitats polítiques de tall podríem dir-ne feudal, amb els seus senyors i els seus vassalls, establint aliances, lluitant entre si, escindint-se i creant-se'n de noves. En el si d'aquestes unitats, certes famílies s'imposaren a d'altres engendrant veritables llinatges de caps, senyors o monarques.

Progressivament també, aquests llinatges de senyors anaren exercint la seva influència i dominació sobre les comunitats d'agricultors i bandes de caçadors, gairabé mai per la força, sinó establint relacions de clientelisme i vassallatge, oferint la seva protecció, actuant com a àrbitres en els litigis que oposaven els agricultors entre ells, cedint l'usdefruit d'algunes vaques, i exigint, a canvi, el respecte i la fidelitat envers el seu senyor, alguns serveis, i una part dels fruits de la terra conreats per ells.

Fou així doncs com pastors, agricultors i caçadors crearen una xarxa complexa de relacions que donà forma a una sèrie de formacions polítiques o regnes independents, governats per monarquies de caire absolutista, sota la sobirania d'uns caps que rebien el títol de mwami. Aquests regnes s'estructuraren mantenint ferm el principi d'una profunda divisió interna en categories, classes o estrats ben diferenciats tant pels seus orígens ètnics (etiòpics, bantus, negrítids) com per la seva especialització tecnològica (remaderia, agricultura, caça) i prerrogatives. Fou així com apareixeren els regnes de Rwanda (s. XIV), Buganda (s. XIV), Bunyoro (s.XV), Burundi (s. XVI)...

En aquest sistema, els tutsi (i els hima), considerant-se realment superiors i desenvolupant una ideologia que feia dels agricultors hutu, iru i ha, i dels caçadors twa, uns sers inferiors, ocuparen sempre l'estrat més elevat del qual eixien els llinatges nobles i reials que exercien el control polític, econòmic i militar sobre tota la societat global.

Si els tutsi no-nobles eren considerats, com els hutu i els twa, simples subjectes del regne, la xarxa de relacions i d'influències que podien obtenir per el sol fet de ser tutsi, els hi donava una posició social que difícilment els membres de les altres categories podien assolir.

Segons aquella ideologia, el *mwami* era considerat com el mestre i senyor no tan sols dels remats sinó també de les terres treballades pels agricultors.

Aquesta estructura es mantingué durant segles. El regna de Rwanda data del segle XIV i el de Burundi del segle XVI. En el moment de la coquesta colonial, a finals del segle XIX i a principis del segle XX, aquesta antiga organització política era encara palesa en els regnes de Rwanda, Ankola i Burundi.

Tenint en compte, doncs, la història d'aquests pobles, parlar, com s'ha fet, d'"animadversió" entre tutsi i hutu és un eufemisme. I dir que tot comença amb la colonització belga és oblidar tots els segles de dominació i de prepotència dels tutsi.

La colonització, desestructurant completament aquells sistema polític, i associant principalment, els tutsi als seus interesos, almenys fins a la vetlla de la independència de Rwanda, no va fer sinó accentuar a través de noves formes de control del poder aquells odis que venien de molt lluny.

El genocidi perpetrat pels hutu quan arriben al poder, no és justificable. Ho direm moltes vegades. El genocidi dels tutsi contra els hutu per a venjar el seu poble i recuperar la seva posició predominant, tampoc.

És difícil establir comparacions. Els fets són molt complexes i la informació que a Catalunya disposem sobre el continent africà, és tan escassa que hauria d'averkonyir-nos. De totes maneres caldria recordar que en el nostre món occidental, les revoltes dels pobles contra els poders absoluts han sigut mil vegades celebrades i glorificades encara que després, moltes vegades, s'hagin tingut de lamentar les guillotines, les persecucions, les deportacions, els asils psiquiàtrics i les execucions en massa.

XI. UBUHAKE

Les cròniques d'aquests dies ens han ofert una colla de dades històriques i etnològiques sobre els protagonistes principals del conflicte rwandès.

Entre altres coses s'ha esmentat el caràcter feudal de la Rwanda precolonial.

Sense masses detalls.

Tampoc hem de confondre els mitjans d'informació amb unes càtedres d'història o d'antropologia africanes.

Aquestes càtedres tampoc existeixen a casa nostra: això forma part de l'oblit en què tenim el continent africà.

Esmentant, doncs, el caràcter feudal de l'antiga Rwanda, els mitjans de comunicació deixaven entreveure - i amb raó - el pes que podien tenir en el conflicte actual les distincions i diferències establertes en el sistema polític precolonial d'aquell país.

Sense voler fer un curs d'antropologia política creiem que valdria la pena d'afegir algun detall a aquelles afirmacions d'ordre general.

No és el moment ni el lloc per a discutir si és o no encertat utilitzar les categories de "sistema feudal", de "vassallatge", de "relació de clientela" o fins i tot de "casta"... quan es parla d'institucions més o menys similars d'aquelles per les quals foren forjats aquests termes però que es donen en un marc geogràfic i històric diferent i en el context d'una cultura també diferent.

En el cas de Rwanda, si potser és possible parlar de "sistema feudal" quan hom es refereix al dret que regulava les relacions entre tutsi i hutu en els seus aspectes més essencials, és evident que no podem considerar-lo com si estigués inscrit en un marc cultural semblant al de la nostra civilització medieval.

En la societat rwandesa tradicional la xarxa de relacions conegudes amb el nom d'*ubuhake* tenia una importància capital.

Ubuha és el derivat d'un verb que significa "fer una visita per retre homenatge". De fet, aquest terme designa una relació social, diferent de qualsevol relació de parentiu, establerta en comú acord entre dues persones, generalment, un tutsi i un hutu però també entre dos tutsi de rangs diferents.

Des de sempre, a Rwanda, les vaques han sigut considerades no tan sols com un bé econòmic sinó també com un bé que donava al seu posseïdor un gran prestigi social.

Quan un home mal situat en la jerarquia que donava la riquesa i conferia el prestigi de posseir un bon remat, desitjava millorar la seva situació econòmica i social, anava a visitar a un altre de ben situat per a retre-li homenatge i oferir-li els seus serveis. Si aquest es sentia ben disposat envers ell, podia acceptar que esdevingués el seu *garugu* (servidor, vassall o client), confiant-li alguna vaca, i convertint-se des d'aquell moment en el seu *shebuja* o senyor.

El servidor, vassall o client gaudia d'allò que nosaltres anomenariem el usdefruit de les vaques, mentre que el senyor continuava conservant-ne la propietat. El servidor es comprometia, per altra banda, a servir en tot i per tot al seu senyor, rebent, a canvi de tot plegat, la seva protecció.

El *shebuja* que confiava les vaques a un *garugu* era gairabé sempre un tutsi. El *gurugu* que les rebia un hutu. També podia ser-ho un tutsi però de rang inferior. En aquest cas, les obligacions que contractava eren diferents.

El servidor hutu tenia l'obligació de treballar en els camps del seu senyor, de reparar les seves cases, de cuidar-se dels seus kraals, de transportar-lo en llitera quan viatjava, d'oferir-li una part dels fruits dels seus camps i d'estar a la seva disposició en cas de guerra.

Quan la relació *ubuhake* s'establia entre dos tutsi, el *gurugu* esdevenia el missatger o home de confiança del seu senyor. Una de les funcions d'aquests lligams de fidelitat i de protecció establerts entre tutsi era de mantenir i assegurar la prepotència d'aquest grup dominant enfront dels hutu. Podriem dir que era una forma de protegir i ajudar els tutsi poc afavorits per la sort i que corrien el risc de perdre la dignitat que tots els membres del grup havien de mantenir enfront dels homes de condició inferior que eren els hutu. En aquest cas, un tutsi, en rebre del seu protector un petit remat, tenia la possibilitat d'establir, per la seva banda, alguna relació de clientela amb els hutu.

La relació *ubuhake* podia disoldre's a proposta de qualsevol de les dues parts. De totes maneres, el servidor hutu tenia sempre les de perdre, sobretot si la ruptura es feia a iniciativa seva. En aquest cas, no tan sols tenia l'obligació de tornar les vaques que havia rebut en usdefruit sinó que podia veure's confiscades aquelles que eren de la seva propietat.

Aquesta relació de clientela era hereditària.

El sistema polític creat pels tutsi no donava masses opcions als hutu.

La condició a la qual havien sigut sotmesos feia indispensable rebre la protecció d'un senyor contra els abusos dels tutsi que governaven el país.

La fidelitat als senyors podia permetre una certa ascensió social dels hutu en les esferes pròximes del poder o de l'administració del regne, essent-els-hi reservades algunes funcions específiques: cuiners del rei, medecinaires de la cort, guardians dels tambor reial...

El tambor reial era el gran símbol de la unitat del regne. Era un gran tambor adornat amb els òrgans genitals dels cabdills hutu que no respectessin els principis d'aquella unitat nacional.

Tots els hutu i tots els tutsi estaven lligats d'alguna manera a través d'aquesta institució, tots menys el *mwami* o rei de tots els rwandesos que evidentment era sempre un tutsi, celebrat com el "pare" de tot el reialme.

Ha sigut així com els hutu durant segles han viscut en la contradicció permanent d'esser a la vegada protegits i avasallats pels tutsi.

El *ubuhake*, clau d'aquest sistema feudal, va ser suprimit oficialment l'any 1954, poc temps abans de l'independència.

Els tutsi han guanyat la guerra.

El Front Patriòtic Rwandès format per la minoria tutsi ha reservat el lloc de primer ministre a un hutu. El record del tambor reial guardat pels hutu associats a les tasques de la monarquia pot surar de nou en la consciència col·lectiva.

Els diaris ens han dit que els hutu refugiats al Zaïre no volen tornar al seu país.

És comprensible.

El Front Patriòtic Rwandès afirma que el genocidi comès pels hutu "no podrà ser perdonat" (La Vanguardia, 4-11-94).

Hi ha coses que no es poden oblidar.

Tenen raó.

La història d'un sistema feudal tampoc.

I el tambor reial encara menys.

XII. RWANDA, L'ESGLÈSIA I EL "MUNDO NEGRO"

25 de juliol, Sant Jaume.

Miro de reull les notícies. No se ben bé a quina cadena. Com cada any, la celebració a Santiago Compostela i el botafumeiro.

Les imatges ens mostren un insigne prelat de l'Església llegint el seu sermó. Calia mesurar bé les paraules. Aprofita l'audiència de l'esdeveniment per a recordar les posicions de l'Església contra l'abortament. És l'any de la família.

A Rwanda, famílies senceres són enterrades en fosses comunes.

Mes de setembre.

Els diaris apenes donen cap notícia sobre Rwanda.

Els corresponsals especials ja hauran tornat.

Ja s'haurà dit tot. El que pugui passar ara ja no forma part del petit camp semàntic del mot "notícia" tal com l'entenen els mitjans d'informació i, segurament, tal com el volem un nombre important dels seus usuaris. Són uns engolidors de notícies i noticiaris. Sense temps per a païr-les.

Mes de setembre encara. Els corresponsals estan al Caire. Assisteixen a un Congrés important. Es discuteix sobre el problema de la població mundial, de la natalitat i de les seves formes de control.

Són molts.

(I si Rwanda hagués fet un petit favor a l'humanitat?)

Ben aviat serem masses.

I el Vaticà vol que siguem encara més.

A la vora de les aigües del Nil, la delegació vaticana que assisteix al Congrés està a primera fila. Les seves posicions són clares i intransigents: cal defensar la vida.

El poble de Rwanda s'ha congregat a la vora del llac Kivu per protegir-se de la mort.

Els diaris no han parlat de cap delegació vaticana en els camps de refugiats. Era normal. No són llocs on es decideixen les grans qüestions del planeta.

La veu de la delegació vaticana ressona fort.

L'Església ens diu que els mètodes naturals són els millors per a lluitar contra el creixement excésiu de la població.

Les guerres potser en són un.

I la sida un altre.

I l'abstinència sexual el millor de tots.

L'Església voldria que el mot d'avortement fos substituït pel de desenvolupament.

***

Des del començament del conflicte, el Sant Pare ha manifestat la seva preocupació pel conflicte Rwandès. Segons el Periódico del 10 d'abril, va enviar un telegrama als catòlics d'aquell país expressant "*su inmenso dolor*" i preguntant a Déu que "*acoga a las víctimas de la violencia tribal*".

Totes les esglésies cristianes van contribuir d'una manera molt activa a desenvolupar, civilitzar i evangelitzar la regió dels Grans Llacs, terra de missions i missioners.

"Per què, es pregunta un articulista del diari francès "Liberation", aquestes matances a Rwanda, en un país enquadrat des de començaments d'aquest segle per missions religioses de totes les obediències, i que amb el pas del temps ha esdevingut la nineta de l'ull de les organitzacions caritatives? (Libération, 18-8-94).

L'any 1931, els belgues van obligar al *mwami* Musinga a exiliar-se al Congo. Va succeir-lo el seu fill Mutara però abans va ser delicadament convidat a convertir-se al catolicisme. Va fer-ho. Va tenir que abandonar totes les creences i repudiar a la dona amb qui s'havia casat tradicionalment feia onze anys, per a contractar un verdader matrimoni amb una cristiana, Rozalia Gikanda, cosina de Paul Kagame, l'actual home fort del Front Patriòtic Rwandès.

L'any 1932 els Germans de la Caritat de la ciutat belga de Gang van fundar a Rwanda la primera Escola d'Administració per a formar els futurs dirigents de Rwanda.

A partir de l'any 1955, els Pares Blancs editen i controlen l'únic diari del país. El primer director és un intel·lectual tutsi, el P. Alexis Kagame, poeta, filosof i historiador. Serà interessant rel·ligir les seves obres.

Quan a la vetlla de l'independència, l'Església decideix canviar de cap i es posa del cantó dels hutu, el P. Alexis Kagame es substituït per un antic seminarista de tendència pròxima al Moviment Obrer Catòlic.

Quan els hutu es revoltent contra el poder feudal pels anys 60, els belgues i les missions els hi fan costat.

Això, els tutsi encara no ho han perdonat.

Els hutu tampoc havien perdonat abans que l'Església fes costat als tutsi.

Sigui el què sigui, posant-se d'un cantó o d'un altre, o quedant-se al marge, m'atreveria dir que l'obra missionera ha sigut un fracàs. Els fets d'aquests dies semblen demostrar-ho.

En un país de tradició catòlica com el nostre, hi ha qüestions que semblen millor no plantejar:

Primera: quina és la part de responsabilitat de l'obra missionera de les esglésies cristianes - i més especialment del catolicisme - en el drama actual de Rwanda?

Segona: no podríem dir que "la" veritat doctrinal i moral de l'església missionera esdevé necessàriament un poderós factor de desestabilització de les societats evangelitzades?

Tercera: la diversitat social i cultural és compatible amb el caràcter universalista que s'autoatribueix l'Església?

I quarta: davant del caràcter inexorable dels dogmes professats per l'Església, no hauríem de distingir dues formes d'intolerància: la santa i sana intolerància catòlica i la perversa intolerància de totes les altres confessions religioses quan pretenen ser fidels a si mateixes.

I potser una conclusió: totes les religions monoteistes i universalistes, si volen ser, precisament, fidels a si mateixes, esdevenen intolerants.

***

Encara estic a Olot passant el mes d'agost. He escrit aquestes notes sobre Rwanda alternant-les amb un article per a la **Revista d'etnologia de Catalunya** intitulat "*Per a una reflexió antropològica sobre l'evangelització dels pobles "pagans"*"

***

Tenia hora amb el dentista. He tingut que esperar-me una estona. Sobre la tauleta de la sala d'espera, hi havien algunes revistes: l'*Hola* i el *Mundo Negro*. He agafat el *Mundo Negro*, una revista missional consagrada a l'Àfrica. Era el número del mes de juliol i agost. La fabricació deuria haver-se fet en ple conflicte rwandès. Tenia dos o tres planes consagrades al tema, sobretot per a recordar la mort heroica d'alguns missioners. La portada anunciava el dossier central de tres o quatre planes amb el títol: "*África: las especies más*"

amenazadas" il·lustrat amb un dibuix d'alguns exemplars d'aquestes espècies: elefants, hipopòtoms i cocodrils...

Ho recordo: *Mundo Negro* és una "revista misional africana".

És cert que no podem estar pendents del que passa a Rwanda, que la vida, com solem dir, continua i deu ser urgent recordar que la vida d'aquelles espècies animals està en perill...

Però també és cert que dedicar tota una portada al tema de la desaparició de certes espècies animals mentre a l'Àfrica desapareixien milers i milers de rwandesos, m'ha semblat un greuge contra l'espècie humana.

Em sentia la boca rabiosa.

Aquella portada amb els seus cocodrils i hipopòtams em feia treure foc pels queixals...

El meu dentista n'és testimoni.

Per primera vegada en la meua vida vaig pensar que hauria sigut millor agafar i mirar-me l'*Hola*...

(... potser continuarà)